

Samen Duurzaam

UITVOERINGSPROGRAMMA TERSCHELLING
DUURZAAM 2023-2026

Inhoud

1. Samen duurzaam	3
Samenvatting Uitvoeringsprogramma Terschelling Samen Duurzaam	4
Introductietekst wethouder	5
2. Wat moeten we en wat willen we?	6
Wettelijke- en beleidskaders	6
Gemeentelijk beleid	7
Huidige stand van zaken	8
Hoofddoel	10
3. Wat gaan we doen?	11
Betaalbaar, comfortabel en toekomstbestendig wonen, werken en recreëren op Terschelling	11
Naar een zelfvoorzienend eiland	14
Circulariteit in de bouw	14
Eten van eigen bodem	15
Afval bestaat niet	16
Warmtetransitie	17
Toekomstbestendig energiesysteem	18
We doen het samen	19
4. Financiën en organisatie	21
Financiën	21
Organisatie	22
Kansen en risico's	22
Doelen	22
Kansen	22
Risico's	22

1. Samen duurzaam

Duurzaamheid op Terschelling ontstaat wanneer er een balans is tussen leven, wonen, werken en recreëren op het eiland. Door middel van het uitvoeringsprogramma Terschelling Samen Duurzaam 2023-2026 (verder te noemen: uitvoeringsprogramma) wil de gemeente Terschelling bijdragen aan het vinden van deze balans. Het uitvoeringsprogramma geeft antwoorden op de vragen: 'waar willen we op Terschelling naar toe?', langs welke lijnen gaan we daar aan werken?', wat is de rol van de gemeente hierin? en waar richten we ons de komende vier jaar op tot en met 2026?'

Belangrijkste doel van het uitvoeringsprogramma is een forse reductie van CO₂-uitstoot op het eiland en hiermee bij te dragen aan het voorkomen van zeespiegelstijging en verdere aantasting van de natuur. We beschouwen de noodzakelijke omslag naar een CO₂ vrij eiland niet alleen als iets wat moet, maar vooral als een kans: een mogelijkheid om sociale en economische meerwaarde te creëren voor Terschelling. Deze omslag vraagt om visie, durf en vooral: Dóen. Het vraagt om een drastisch ander perspectief dat mensen verder in beweging zet. Hiervoor wil de gemeente het vliegwiel zijn. In dit uitvoeringsprogramma werken we onze doelen voor verduurzaming uit in concrete inspanningen. Hierbij werken we samen met diverse partners.

Dit uitvoeringsprogramma is dan ook tot stand gekomen in samenwerking met eilanders, eilander ondernemers, maatschappelijke organisaties van het eiland en andere partners. Door middel van een startsessie met onder andere de Terschellinger Ondernemersvereniging, Terschelling Energie, Woon Friesland, Staatsbosbeheer en Liander is besproken waar we op Terschelling naar toe willen en waar we ons de komende vier jaar op gaan richten. Vervolgens zijn er een aantal deelsessies georganiseerd met verschillende centrale onderwerpen. Bij deze deelsessies zijn eilanders, eilander ondernemers en andere relevante maatschappelijke organisaties aangesloten. De deelsessies hebben ondersteunende doelstellingen per onderwerp en bijbehorende inspanningen opgeleverd.

Het uitvoeringsprogramma is geen statisch programma. Door innovaties en politieke ontwikkelingen is het noodzakelijk om bij te kunnen sturen als daar aanleiding voor is, met oog voor nieuwe ontwikkelingen. Dit uitvoeringsprogramma is een vervolg op het uitvoeringsprogramma Terschelling Samen Duurzaam 2019-2022.

Samenvatting Uitvoeringsprogramma Terschelling Samen Duurzaam

Duurzaamheid op Terschelling ontstaat wanneer er een balans is tussen leven, wonen, werken en recreëren op het eiland. Door middel van het uitvoeringsprogramma Terschelling Samen Duurzaam 2023-2026 (verder te noemen: uitvoeringsprogramma) wil de gemeente Terschelling bijdragen aan het vinden van deze balans. Uitgangspunt hierbij is CO₂-reductie. De huidige coalitie sluit zich qua reductie van CO₂-uitstoot aan bij de wettelijke- en beleidsdoelen van de landelijke overheid die voortkomen uit internationale afspraken.

In de afgelopen jaren is er een CO₂-reductie gerealiseerd van ongeveer 20% ten opzichte van 2017. Deze lijn willen we doorzetten en meer. Het belangrijkste doel van dit uitvoeringsprogramma is:

In 2026 stoten we op Terschelling in de gebouwde omgeving 45% minder CO₂ uit ten opzichte van 2017.

Om dit doel te behalen zetten we de aankomende vier jaar in op verdere verduurzaming van de gebouwde omgeving, een robuust energiesysteem en het sluiten van kringlopen op het eiland. Dit doen we samen. Samen met eilanders, eilander ondernemers, maatschappelijke organisaties en andere partners. Ondersteunende doelstelling zijn daarbij:

- *We zetten in op betaalbaar, comfortabel en toekomstbestendig wonen, werken en recreëren op Terschelling*
- *We werken toe naar een zelfvoorzienend eiland*
- *We doen het samen*

Binnen de ondersteunende doelstellingen, werken we met concrete en haalbare mijlpalen tussen 2023 en 2027. Verschillende acties en projecten worden geïnitieerd, gefaciliteerd of ondersteund door de gemeente Terschelling om de mijlpalen te bereiken. Samen is hierbij het sleutelwoord.

**45% CO₂ vrij in 2026, dat kunnen we alleen maar samen.
Samen duurzaam.**

Introductietekst wethouder

Terschelling is als eiland extra kwetsbaar voor de effecten van klimaatverandering. Hoe zorgen we dat we droge voeten houden? Dat water en voedsel beschikbaar blijft? En dat de generatie na ons net zo mooi op Terschelling woont, zoals dat wij dat doen? Om de gevolgen van klimaatverandering tegen te gaan, is er nu actie nodig.

De Nederlandse politiek heeft als doel vastgesteld: in 2030 stoten we in Nederland meer dan de helft (55%) minder broeikasgassen uit dan we in 1990 deden. En in 2050 95% minder. Aan dat doel wil de gemeente Terschelling graag bijdragen.

Dat kunnen we niet alleen. We hebben onze inwoners en samenwerkingspartijen hard nodig. Zo werkten we om dit plan op te stellen samen met eilanders, eilander ondernemers en partijen als WoonFriesland, Liander en Terschelling Energie. Ook bij de uitvoering van dit plan werken we samen met deze partijen, eilanders en eilander ondernemers. Er bevinden zich al prachtige initiatieven op het eiland. Ons doel is om mensen én projecten aan elkaar te koppelen. Zodat we samen kunnen zorgen voor een Terschelling dat klaar is voor de generatie na ons.

In het uitvoeringsprogramma 'Terschelling Samen Duurzaam' worden de doelen en bijbehorende plannen voor de komende vier jaar op het gebied van duurzaamheid en circulariteit beschreven. Van het opwekken van onze eigen energie, het hergebruiken van afval of materiaal voor de bouw tot aan het produceren van ons eigen eten.

Er zijn constant ontwikkelingen op het gebied van duurzaamheid. Daarom kijken we op verschillende momenten waar we staan en of we onze strategie moeten bijsturen. Als wethouder luister ik graag naar uw inbreng en ideeën. Mocht u bijvoorbeeld uw woning of uw bedrijf willen verduurzamen, of heeft u een project met duurzame of circulaire ambities? Gemeente Terschelling gaat graag met u in gesprek. Deze opgave kunnen we alleen samen behalen. Daarom: Samen Duurzaam.

Gea van Essen

Wethouder gemeente Terschelling

2. Wat moeten we en wat willen we?

De huidige coalitie sluit zich qua reductie van CO₂-uitstoot aan bij de wettelijke- en beleidsdoelen van de landelijke overheid. Deze wettelijke- en beleidsdoelen komen voort uit internationale afspraken en vormen tezamen de wettelijke- en beleidskaders van het uitvoeringsprogramma Terschelling Samen Duurzaam. Hieronder wordt een overzicht gegeven.

Wettelijke- en beleidskaders

Er zijn verschillende wettelijke- en beleidskaders op het gebied van duurzaamheid en circulariteit. We gaan deze bij langs in een logische volgorde van internationaal tot lokaal.

Parijsakkoord

In december 2015 is het internationale klimaatakkoord in Parijs getekend door 195 landen waaronder Nederland. Het klimaatakkoord is een pakket aan maatregelen met als doel om klimaatopwarming te beperken tot 1,5 à 2 graden Celsius. Om dit doel te halen, hebben EU-lidstaten met elkaar afgesproken dat de EU minder broeikasgassen moet uitstoten. Het akkoord verplicht deelnemende landen om plannen in te dienen voor nationaal klimaatbeleid en om over uitvoering daarvan te rapporteren. De Europese Commissie toetst de klimaatplannen van de EU-lidstaten aan de gestelde doelen¹.

Green Deal

De Green Deal omvat de Europese strategie om de doelstellingen die voort zijn gekomen uit het akkoord van Parijs te behalen. De Green Deal is een pakket aan beleidsinstrumenten dat de EU moet helpen met een groene transitie, waarbij het einddoel klimaatneutraliteit in 2050 is².

Klimaatwet

Met de Europese Klimaatwet wordt de doelstelling van de Europese Green Deal om de Europese economie en samenleving tegen 2050 klimaatneutraal te maken in wetgeving omgezet. De wet bevat ook tussentijdse doelstellingen om de netto broeikasgasemissies tegen 2030 met ten minste 55% te verminderen ten opzichte van het niveau van 1990³.

Klimaatakkoord

Om de doelstellingen zoals neergelegd in de klimaatwet te behalen, hebben de Nederlandse overheid, bedrijven en maatschappelijke organisaties een klimaatakkoord gesloten. Het klimaatakkoord bevat haalbare en betaalbare maatregelen per sector om CO₂-uitstoot te verminderen. De sectoren zijn onderscheiden in elektriciteit, industrie, mobiliteit, gebouwde omgeving en landbouw en landgebruik⁴.

Rijks brede programma Circulaire Economie

De Nederlandse overheid werkt samen met het bedrijfsleven, kennisinstututen, natuur- en milieuorganisaties, overheden, vakbonden, financiële instellingen en andere maatschappelijke organisaties om zuiniger en slimmer om te gaan met grondstoffen. Het doel is om in 2050 een volledig circulaire economie te hebben in Nederland. Om dit doel te behalen wordt er gewerkt aan het efficiënter inzetten van grondstoffen in bestaande productieprocessen, zo veel mogelijk gebruik maken van duurzaam geproduceerde,

¹ [Klimaatbeleid | Klimaatverandering | Rijksoverheid.nl](#)

² [Europese Green Deal - Consilium \(europa.eu\)](#)

³ [Europese klimaatwet \(europa.eu\)](#)

⁴ [Wat is het Klimaatakkoord? | Klimaatverandering | Rijksoverheid.nl](#)

hernieuwbare en algemeen beschikbare grondstoffen en nieuwe productiemethodes ontwikkelen en nieuwe producten circulair ontwerpen⁵.

Regionale Energie Strategie

Regionale invulling van het klimaatakkoord wordt gegeven in de Regionale Energie Strategie (verder te noemen: RES). Het is belangrijk om samen te werken voor de overgang naar duurzame energie en minder CO₂-uitstoot en daarom is Nederland ingedeeld in dertig energieregio's. Binnen deze regio's werken overheden, inwoners, bedrijfsleven, netbeheerders, energie coöperaties en maatschappelijke organisaties samen aan de Energietransitie. Hun afspraken leggen ze vast in een RES. De Friese RES is in juni van 2021 vastgesteld door de gemeenteraad van Terschelling. Inmiddels werken de Friese overheden gezamenlijk aan de RES 2.0⁶.

Agenda voor het waddengebied 2050

De agenda voor het waddengebied 2050 is een belangrijk visiedocument waarin dwarsverbanden tussen vele belangen en ontwikkelingen zichtbaar worden. Het hoofddoel is een duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied en het behoud van het uniek open landschap. In deze Agenda wordt ook gekeken naar de strategie voor Energietransitie voor het waddengebied en is een belangrijk leidend document voor verdere uitwerking van de duurzame ambities op Terschelling.

Gemeentelijk beleid

Het coalitieakkoord geeft sturing aan het gemeentelijke duurzaamheidsbeleid. Onderdelen hiervan zijn nader uitgewerkt in verschillende beleidsstukken.

Coalitieakkoord 2022-2026

De manier waarop de gemeente Terschelling invulling wil geven aan de duurzaamheidsopgave staan beschreven in hoofdstuk 2 van het coalitieakkoord onder "duurzaamheid". Werken aan de duurzaamheidsopgave is niet uitsluitend een taak van de gemeente, maar gaat iedereen op het eiland aan. Iedereen draagt hier zijn steentje aan bij, zoals uit de vele initiatieven op het eiland blijkt die de gemeente Terschelling omarmt⁷.

Transitie Visie Warmte

De Transitie Visie Warmte (verder te noemen TVW) is een routebeschrijving op weg naar een duurzaam verwarmd en aardgasvrij eiland. Met de TVW maakt de gemeente Terschelling het tijdspad inzichtelijk wanneer en hoe welke wijken en buurten van het aardgas worden gekoppeld. De TVW is vastgesteld en in 2023 zal er gestart worden met de uitwerking hiervan⁸.

Omgevingsvisie

In de Omgevingswet is duurzaamheid verankerd. Dat begint al bij de centrale doelstelling van de wet: 'met het oog op duurzame ontwikkeling, zorgen voor een veilige en gezonde fysieke leefomgeving en een goede omgevingskwaliteit'. Hierbij staat een goede balans tussen de drie P's centraal: People, Planet en Prosperity. De omgevingsvisie is het instrument om een strategische visie te ontwikkelen, en in te spelen op duurzame ontwikkelingen zoals de energietransitie, klimaatadaptatie en circulaire economie. Op het moment van het schrijven van dit uitvoeringsprogramma wordt er gewerkt aan de omgevingsvisie van de gemeente Terschelling.

⁵ [Nederland circulair in 2050 | Circulaire economie | Rijksoverheid.nl](#)

⁶ [Regionale Energiestrategie Fryslân - Regionale Energiestrategie \(regionale-energiestrategie.nl\)](#)

⁷ [koers naar de toekomst- meedenken meepraten meedoen 0.pdf \(sim-cdn.nl\)](#)

⁸ [13 c tw wadden 1 0 - terschelling-nieuwe versie-gecomprimeerd.pdf \(terschellingenergie.nl\)](#)

Zonnevelden op Terschelling Beleidsvisie 2017

Dit beleidsdocument richt zich op zonne- energie en in het bijzonder op zonnevelden en de geldende regels hieromtrent op het eiland.

Uitvoeringsprogramma Terschelling Samen Duurzaam

Het Uitvoeringsprogramma Terschelling Samen Duurzaam van de gemeente Terschelling geeft de doelen en plannen weer van de gemeenschap en de gemeente Terschelling. Iedere 4 jaar wordt het uitvoeringsprogramma herzien en opnieuw vastgesteld. Het eerste uitvoeringsprogramma duurzaamheid van de gemeente Terschelling kende een looptijd van 2019 tot en met 2022.

Huidige stand van zaken

Eind 2018 heeft het college het Uitvoeringsprogramma Terschelling Samen Duurzaam aangenomen. In dit programma heeft het college het doel opgenomen om in de coalitieperiode als eiland tussen de 15% en 47% minder CO₂-uit te stoten, ten opzichte van 2016. Het programma is onderverdeeld in vijf verschillende thema's:

1. Eigen huis op orde
2. Energie bij eilanders
3. Duurzaam ondernemen
4. Samenwerking/proeftuin
5. Projecten per onderwerp (eigen water, aardgasvrij, circulaire economie, duurzame mobiliteit en landbouw & biodiversiteit)

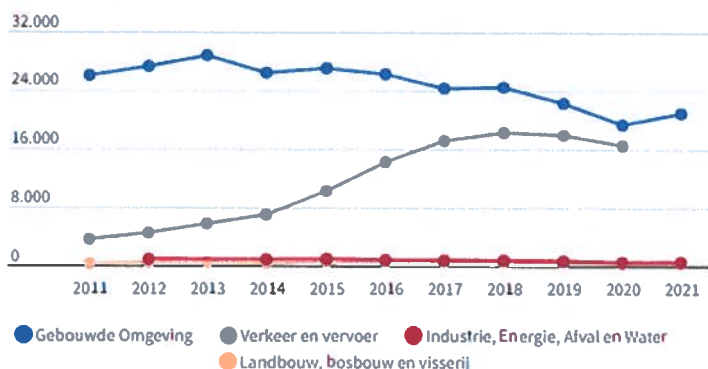
De gemeentelijke rol binnen dit programma is vooral ingevuld via het proces om ontwikkelingen op het eiland te realiseren. De gemeente faciliteert, stimuleert en onderneemt samen met bewoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties actie om energie te besparen en duurzaam op te wekken. Vanaf de start van het programma zijn eilander partijen betrokken zoals de Terschelling Energie, TOV, Staatsbosbeheer en ondernemers.

Om de voortgang van CO₂-reductie te beoordelen is er gebruik gemaakt van de Klimaatmonitor van RVO⁹. De gegevens van de monitor komen van de Rijksoverheid zoals CBS, Emissieregistratie en RVO. De meest recente cijfers zijn van 2021. In de monitor is onder andere te zien hoe de CO₂-uitstoot en het energiegebruik op het eiland zich ontwikkelen. In Tabel 1 is te zien dat de CO₂-uitstoot van elektriciteit- en gasverbruik is gedaald sinds 2018 na een jarenlange stijging, met als laagste punt 2020. Tussen 2020 en 2021 is een lichte stijging te zien. Dit zal hoogstwaarschijnlijk een gevolg zijn geweest van het opheffen van de corona-maatregelen.

⁹ [DASHBOARD - CO2-Uitstoot - Terschelling \(databank.nl\)](https://databank.nl)

CO₂-uitstoot energieverbruik sectoren

Terschelling, ton

Bron: meerdere bronnen | 2011 - 2021

Tabel 2 CO₂-uitstoot energieverbruik sectoren

Met het behalen van 20% CO₂-reductie op Terschelling zijn we er echter nog niet. De aankomende jaren zal er nog hard gewerkt moeten worden om de CO₂-uitstoot verder naar beneden te brengen en bij te dragen aan het behalen van de internationale doelstellingen. Dit gaan we doen door middel van de plannen en acties op hoofdlijnen die gebundeld zijn in het uitvoeringsprogramma Terschelling Samen Duurzaam 2023-2026.

Hoofddoel

Het belangrijkste doel van het uitvoeringsprogramma Terschelling Samen Duurzaam 2023-2026 is het verlagen van de CO₂-uitstoot op Terschelling met 55% in 2030. Omdat het programma tot 2026 loopt, wordt er een tussendoelstelling bepaald van 45% CO₂-reductie in 2026. Hierbij wordt weer rekening gehouden met het richtjaar 2017:

In 2026 stoten we op Terschelling in de gebouwde omgeving 45% minder CO₂ uit ten opzichte van 2017.

Om deze doelstelling te behalen zetten we de aankomende vier jaar in op verdere verduurzaming van de gebouwde omgeving, een robuust energiesysteem en het sluiten van kringlopen op het eiland. Dit doen we samen. Samen met eilanders, eilander ondernemers, maatschappelijke organisaties en andere partners. Ondersteunende doelstellingen zijn:

- *We zetten in op betaalbaar, comfortabel en toekomstbestendig wonen, werken en recreëren op Terschelling*
- *We werken toe naar een zelfvoorzienend eiland*
- *We doen het samen*

3. Wat gaan we doen?

De ondersteunende doelstellingen worden in dit hoofdstuk nader uitgewerkt. Hierbij worden subdoelstellingen per onderwerp gesteld en wordt er ingegaan op de manier waarop er aan deze doelstellingen wordt gewerkt, wat de rol van de gemeente Terschelling hierbij is en wat er verwacht wordt van samenwerkingspartners.

Betaalbaar, comfortabel en toekomstbestendig wonen, werken en recreëren op Terschelling

Dit onderdeel van het programma heeft betrekking op verduurzaming van de gebouwde omgeving van Terschelling. De gemeente Terschelling kent 4.544 adressen in totaal met verschillende gebruiksfuncties¹¹. Binnen dit uitvoeringsprogramma maken we onderscheid tussen de volgende categorieën: woningen, bedrijfspanden, maatschappelijk vastgoed en recreatiewoningen.

Doelstellingen

De doelstellingen binnen de gebouwde omgeving, hebben hoofdzakelijk betrekking op de energie labels van gebouwen op Terschelling. Een energielabel geeft aan hoe energiezuinig een gebouw is. Hierbij is G het slechtste energielabel en A++++ het beste op dit moment.

Woningen

Er zijn 2.301 adressen in de gemeente Terschelling met een woonfunctie. Hiervan betreft 64% koopwoningen, 17% particuliere huur en 19% wordt verhuurd door de woningcorporatie Woon Friesland¹².

Qua doelstelling wordt er een onderscheid gemaakt tussen woningen in bezit van Woon Friesland en woningen in particulier bezit.

Woningen in bezit van Woon Friesland:

- *Alle woningen in bezit van Woon Friesland hebben label B of hoger in 2025*

Woningen in particulier bezit:

- *Minimaal 1000 woningen in particulier bezit hebben label A of hoger in 2026*

Bedrijfspanden

Er staan ongeveer 250 bedrijfspanden op Terschelling. Deze bedrijfspanden verschillen van functie van winkel, kantoor, industrie tot logies. Sinds januari 2023 is het verplicht voor alle kantoorpanden om minimaal label C te bezitten. Voor alle bedrijfspanden tezamen stellen we het volgende doel:

- *Alle bedrijfspanden hebben label B of hoger in 2026*

Maatschappelijk vastgoed

Maatschappelijk vastgoed is een verzamelterm voor gebouwen met een publieke functie zoals sport, onderwijs, cultuur of zorg. Hiervoor stellen wij het volgende doel:

- *Voor alle gebouwen die gekwalificeerd worden als maatschappelijk vastgoed is een maatwerkadvies voor verduurzaming opgesteld in 2024*

¹¹ [Gemeente Terschelling in cijfers en grafieken \(update 2022!\) | AlleCijfers.nl](#)

¹² <https://allecijfers.nl/gemeente/terschelling/#woningkenmerken>

- *Minimaal de helft van de gebouwen die gekwalificeerd worden als maatschappelijk vastgoed heeft label B of hoger in 2026*

Recreatieverblijven

Een recreatieverblijf is bedoeld voor recreatief gebruik. Hier vindt geen permanente bewoning plaats. Het gaat hierbij om bijvoorbeeld een recreatiewoning of een chalet. Terschelling kent ongeveer 2000 recreatieverblijven. Voor recreatieverblijven stellen wij het volgende doel:

- *Minimaal 1000 recreatieverblijven hebben label A of hoger in 2026*

Inspanningen en rol

Om toe te werken naar het behalen van de doelstellingen binnen de gebouwde omgeving zullen er inspanningen verricht moeten worden. Vanuit de gemeente, eigenaren en verhuurders. De inspanningen en rol worden per actie uiteengezet.

Energieprestatie in beeld

Allereerst is het van belang om inzicht te krijgen in de energieprestatie van alle gebouwen op het eiland. Dit inzicht krijgen we wanneer er data verzameld wordt over de energie labels en verduurzamingsmaatregelen die worden toegepast in gebouwen. Deze data zullen op een logische en overzichtelijke manier weergegeven moeten worden in een database. Hiervoor zetten we vanuit de gemeente in op het aanleggen van een basis database voor de gebouwde omgeving die aangevuld kan worden met input vanuit verstrekte duurzaamheids subsidies en opgehaalde gegevens uit Energiecoach gesprekken.

Inzet energiecoaches

Energiecoach gesprekken blijven een belangrijk speerpunt binnen het uitvoeringsprogramma. In het coalitieprogramma "Koers naar de toekomst: Meedenken, Meepraten, Meedoen." van de gemeente Terschelling is opgenomen dat de loketfunctie van de duurzaamheidscoach behouden blijft en als belangrijk wordt gezien. Deze moet laagdrempelig zijn. We zetten hiervoor in op ongeveer 430 Energiecoach-gesprekken per jaar. Dit gaat om zowel Energiecoach-gesprekken voor particulieren als voor het MKB.

Isolatiesubsidie

Daarnaast is isoleren een belangrijk uitgangspunt voor het verduurzamen van de gebouwde omgeving. Want wat niet gebruikt wordt, hoeft ook niet opgewerkt te worden en is daarmee de eerste verdienste in CO₂-reductie. Dit stimuleren we door middel van het verstrekken van subsidie, het delen van informatie en het organiseren van bijeenkomsten in samenwerking met de energiecoaches en Terschelling Energie.

Verduurzamen oude en karakteristieke panden

Een lastige categorie om te verduurzamen zijn oude en karakteristieke panden. Hiervoor wordt een aparte actielijn uitgezet waarbij er een koppeling wordt gemaakt met het Waddenprogramma.

Verduurzaming bedrijfspanden

Voor de verduurzaming van bedrijfspanden zal er ingezet worden op instrumenten uit toezicht en handhaving. Denk aan de handhaving op de label C verplichting van kantoorpanden en het nemen van verduurzamingsmaatregelen die zich binnen vijf jaar terugverdienen.

Verduurzaming maatschappelijk vastgoed

Voor verduurzaming van het maatschappelijk vastgoed op het eiland zetten we ons in om maatwerkadvies voor verduurzaming te faciliteren. Een maatwerkadvies maakt inzichtelijk voor eigenaren welke stappen er genomen kunnen worden voor verduurzaming van het vastgoed en het verkrijgen van een beter energielabel. Dit maken we onder andere mogelijk in samenwerking met de andere Waddeneilanden in het kader van het Waddenprogramma.

Verduurzamen recreatieverblijven

Om bij te dragen aan het verduurzamen van recreatiewoningen en chalets zetten we in op het inspireren en faciliteren van verenigingen van eigenaren bij verduurzaming van de recreatiewoning. Ook het gedrag van badgasten die gebruik maken van de recreatiewoningen en andere recreatieve faciliteiten op het eiland is van invloed op verduurzaming. Daarom zal er een campagne gestart worden om badgasten voor te lichten over de impact van hun gedrag op het eiland en haar energievoorziening.

Naar een zelfvoorzienend eiland

De Waddeneilanden Texel, Vlieland, Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog hebben in 2007 een gezamenlijke ambitie geformuleerd om in 2020 volledig zelfvoorzienend te zijn op het gebied van duurzame energie en watervoorziening. Deze ambitie is vastgelegd in het ambitie-manifest Waddeneilanden 'De energieke toekomst' en is in september 2007 door alle eilander gemeenteraden ondertekend.

Inmiddels is bekend dat deze ambitie nog niet realistisch is gebleken. Desalniettemin blijft zelfvoorziening een belangrijk uitgangspunt om na te streven op Terschelling en daarom ook binnen dit uitvoeringsprogramma. Een duurzaam en zelfvoorzienend eiland zal binnen dit uitvoeringsprogramma nagestreefd worden op verschillende gebieden. Het sluiten van kringlopen is hierbij een belangrijk onderdeel. Onder andere door het sluiten van kringlopen in de bouw en voedsel, maar ook door het afval op het eiland drastisch te reduceren dan wel uit te bannen. Want in een duurzaam toekomstbeeld bestaat er geen afval meer. Naast het sluiten van kringlopen, wordt er de komende jaren ook gewerkt aan een toekomstbestendig energiesysteem op Terschelling en het reduceren van gasgebruik door middel van het uitvoeren van de Transitie Visie Warmte.

In de volgende paragrafen worden er doelstellingen, inspanningen en de rol van de gemeente en samenwerkingspartners beschreven die bijdragen aan het toewerken naar een zelfvoorzienend eiland.

Circulariteit in de bouw

De bouwsector is een belangrijke sector als het gaat om duurzaamheid en circulaire economie. Er valt veel winst te behalen bij bijvoorbeeld het gebruik van materialen. Op Terschelling misschien nog wel meer dan op het vaste land omdat bouwmaterialen vrijwel altijd aangevoerd moeten worden van het vasteland. Meer circulariteit in het gebruik van materialen, betekent minder materiaalgebruik én minder transport. Bovendien is er veel hout op het eiland te vinden in de bossen dat uitstekend gebruikt kan worden in de bouw.

Daarnaast vraagt ook toerisme met haar behoefte aan afwisseling en vernieuwing om extra flexibiliteit in de recreatiebouw. Terschelling heeft als toeristische trekpleister een etalagefunctie voor aansprekende circulaire voorbeelden. Het belang van circulair bouwen is daarmee nog groter dan op het vasteland.

Doelstellingen

- *In 2026 wordt al het geoogste hout van Terschelling gebruikt op het eiland*
- *In 2026 zijn eilander bouwbedrijven bekend met biobased materialen en bieden die actief aan*
- *In 2026 is er minimaal één circulair icoonproject ontwikkeld op het eiland*

Inspanningen en rol

De inzet vanuit de gemeente zal gericht zijn op het initiëren van pilots en het opdoen van kennis. Binnen het thema circulariteit in de bouw zijn drie doelstellingen geformuleerd die ieder om hun eigen inspanningen vragen van de gemeente en partners.

Eilander hout op het eiland gebruiken

Voor het gebruik van hout van het eiland op het eiland, zal er samengewerkt worden met eilander aannemers, bouwbedrijven en Staatsbosbeheer. De gemeente zet de komende jaren in op het faciliteren en initiëren van deze samenwerking en het opzetten van concrete pilotprojecten waarbij er gebruik wordt gemaakt van eilander hout met als einddoel dat al het hout dat gewonnen wordt op het eiland ook daadwerkelijk gebruikt wordt op Terschelling.

Kennisvermeerdering biobased materialen

Het gebruik van biobased materialen ziet de gemeente Terschelling ook als een belangrijk onderdeel van circulair bouwen. Bouwen met biobased materialen heeft allerlei voordelen. Biobased materialen zijn op verschillende manieren toe te passen: in constructie, als isolatiemateriaal of in afwerking. Met biobased materialen wordt langdurig CO2 opgeslagen in gebouwen en ze zorgen voor een gezonder en prettiger binnenklimaat in zomer en winter. De gemeente zet de komende jaren in op het delen van kennis en informatie over biobased materialen en het gebruik ervan. Daarnaast zet de gemeente in op het faciliteren van het aanbieden van biobased materialen op het eiland waaronder ook het eerdergenoemde eilander hout.

Hergebruik bouwmaterialen

Naast het gebruik van biobased materialen zal er ook ingezet worden op het hergebruiken van bouwmaterialen. Het gaat hierbij om nieuwe bouwmaterialen die zijn overgebleven, restmateriaal dat nog bruikbaar is en gebruikte bouwonderdelen die vrijkomen bij sloop. Door middel van het inzetten van deze materialen zal er gewerkt worden aan het realiseren van ten minste één circulair icoonproject op Terschelling in 2026. Dit circulaire icoonproject zal dienstdoen als goed voorbeeld en om lering uit te trekken voor andere projecten. De gemeente Terschelling wil bijdragen aan een dergelijk project door middel van het stimuleren en faciliteren van de benodigde samenwerking, kennisdeling en financiële ondersteuning.

Eten van eigen bodem

Hoe ziet het landschap van Terschelling eruit als we helemaal zelfvoorzienend zijn qua voedsel? Met bijna 5.000 inwoners en zo'n 20.000 bedden voor toeristen zijn er heel wat monden om te voeden. Het eiland is echter ook groot, met een landoppervlakte van 87 km². Maar hoeveel mensen kunnen er eigenlijk gevoed worden met de oppervlakte en wateren van Terschelling en wat is daarvoor nodig? Hoe richten we het eiland in als je geen voedsel meer importeert? Hoe ziet het eiland er dan uit? Welke producten en diensten hebben we dan nodig voor voedszaam en gezond eten? Wat eet je dan en hoe smaakt het?

Doelstellingen

- *Eind 2023 zijn de mogelijkheden en beperkingen onderzocht voor voedselproductie op Terschelling, zowel op land als op zee. Op basis hiervan wordt een toekomstbeeld voor het eiland geschetst*
- *Eind 2023 wordt er een ontbijt, lunch en/of diner aangeboden aan eilanders op basis van de resultaten van het onderzoek*
- *Tussen 2024 en 2026 worden verschillende onderdelen van het toekomstbeeld uitgewerkt door middel van het opzetten en uitwerken van projecten*

Inspanningen en rol

Voor dit thema willen we in 2023 een eerste stap zetten in de voedseltransitie op Terschelling. Het einddoel is om inzicht te krijgen over hoe de voedselvoorziening er in de toekomst uit kan zien. Dit vraagt een meerjaren aanpak.

Onderzoek

In de eerste fase wordt er onderzoek gedaan naar de mogelijkheden en uitdagingen die Terschelling biedt. Uit het onderzoek moet duidelijk worden in welke mate we zelfvoorzienend kunnen zijn qua voedsel, maar ook met welke producten we een gezond en toekomstbestendig eetpatroon kunnen volhouden. Hierbij wordt er samengewerkt met studenten van bijv. Van Hall Larenstein. Een landelijk onderzoek uit 2013 van de WUR heeft

al uitgewezen dat Nederland zelfvoorzienend kan zijn op het gebied van voedselproductie, uitgaande van een gezond, karig en uitbundig eetpatroon. Eenzelfde vraag wordt neergelegd bij de studenten, vertaald naar Terschelling. Hierbij is het Planetary Health Diet de leidraad voor een gezond en toekomstbestendig eetpatroon. De gemeente Terschelling faciliteert het onderzoek en de samenwerking.

Eilander maaltijd

Naar aanleiding van de resultaten van het onderzoek, wordt er een ontbijt, lunch en/of diner samengesteld en geserveerd aan eilanders om te laten beleven wat een voedsel zelfvoorzienend Terschelling betekent. Dit wordt eventueel ondersteund door een kaart, maquette, een weekmenu of kookboek. Samen wordt dit gebruikt om eilanders en eilandbezoekers mee te nemen in het toekomstbeeld. De gemeente Terschelling ondersteunt en faciliteert de eilander maaltijd.

Projecten

In de periode 2024-2026 worden verschillende onderdelen van het toekomstbeeld uitgewerkt in projecten. In overleg met een stuurgroep worden een of meerdere uitvoerbare projecten gekozen die direct bijdragen aan de voorziening van voedsel voor eilanders en eilandbezoekers. Hierbij kan gedacht worden aan een voedselbos, een groente-akker, paddenstoelenkwekerij of zeewierteelt. Stakeholders als agrariërs, tuinders, supermarkten, groothandel, restaurants en opleidingen op het eiland worden actief meegenomen in de planning en uitvoering. Partijen als Staatsbosbeheer, Rijkswaterstaat en landeigenaren zullen ook betrokken worden. De gemeente Terschelling draagt actief bij aan deze projecten.

Afval bestaat niet

Afval bestaat niet wanneer we de producten van nu kunnen inzetten als een grondstof voor later. Grondstoffen voor het vervaardigen van nieuwe producten óf voor het opwekken van energie. Wat er op het eiland kan blijven, hoeft niet van de wal gehaald te worden en daarmee wordt extra uitstoot bespaard.

Op Terschelling spoelt er jaarlijks ongeveer 30 ton plastic aan op de stranden. Het grootste gedeelte van dit plastic wordt op dit moment vervoerd naar de wal en daar wordt het door Omrin verwerkt. Ditzelfde gebeurt met de grote hoeveelheid afvalstromen die de horeca op Terschelling produceren.

Doelstellingen

- *In 2026 wordt 50% van het aangespoelde plastic op het eiland tot bruikbare grondstoffen/producten verwerkt*
- *In samenspraak met de horeca worden de afvalstromen zo veel mogelijk gereduceerd*
- *In 2024 hebben we inzicht in de mogelijkheden voor het gebruik van biomassa in de energievoorziening op het eiland*

Inspanningen en rol

Om het aangespoelde plastic op het eiland tot bruikbare grondstoffen/producten te verwerken, is er kennis en zijn er faciliteiten nodig.

Kennisvermeerdering wet- en regelgeving

De gemeente zet zich de aankomende jaren in om inzicht te verwerven in de wet- en regelgeving omtrent het verwerken, gebruiken en afzetten van plastic reststromen.

Inzicht in materiaalstromen

Ook zet de gemeente de komende jaren in op het verwerven van inzicht in de materiaalstromen van biomassa en horeca. Op basis van het verworven inzicht in de biomassastromen die aanwezig zijn op Terschelling, zal er onderzocht worden of de biomassastromen ingezet kunnen worden voor de energievoorziening van het eiland.

Voor het uitvoeren van bovenstaande zal er actief samenwerking gezocht worden met onderwijsinstellingen, Vereniging Circulair Friesland, overheden en partijen van het eiland. Ook zal er in samenspraak met Omrin gewerkt worden aan bewustwording en een groen imago van Terschelling.

Warmtetransitie

De warmtetransitie op Terschelling wordt volgens een stapsgewijze benadering aangepakt, waarbij de nadruk ligt op isolatie en energiebesparing en mogelijk één of meerdere collectieve warmtesystemen. De mogelijkheden voor een warmtenet op West-Terschelling worden nadrukkelijk onderzocht. In eerste instantie wordt dit warmtenet aangelegd voor een aantal grootverbruikers. Tevens wordt onderzocht om hier woningen op aan te sluiten. Tot 2030 zullen de meeste gebouwen nog gebruik blijven maken van aardgas, maar wel verregaande stappen zetten om het energieverbruik terug te dringen. Uiterlijk in 2050 is Terschelling aardgasvrij. Dit is afhankelijk van de ontwikkeling en beschikbaarheid van duurzame alternatieven voor aardgas.

De stapsgewijze benadering van de warmtetransitie is uitgewerkt in de 'Transitie Visie Warmte Terschelling: Op weg naar een duurzaam verwarmd en aardgasvrij eiland.'¹³

Doelstellingen

- *In 2026 is het warmteproject op West in uitvoering*
- *In 2026 is de verkennende fase voor een collectieve warmte oplossing bij Midland afgerond*

Inspanningen en rol

De technische ingrepen die in gebouwen gedaan moeten worden om een gebouw te verduurzamen, bestaan uit isolatie, ventilatie en het toepassen van een laagtemperatuur warmteafgiftesysteem. Deze maatregelen dragen bij aan het verlagen van het verbruik en optimaliseren van het comfort in het gebouw. Vervolgens kan het gebouw aardgasvrij gemaakt worden door een andere warmtebron te gebruiken. De gemeente ondersteunt inwoners door informatie te verschaffen en communicatiecampagnes te houden. Ook zal de gemeente de energie coöperatie ondersteunen bij het opzetten van inkoopacties. Daarnaast zullen energiecoaches de inwoners en bedrijven ondersteunen in het proces.

Collectieve warmteprojecten

De gemeente werkt al enkele jaren aan een warmtenet gevoed met warmte uit zeewater bij West-Terschelling. De verkennende fase is afgerond. Die heeft een schetsontwerp opgeleverd en een business case op hoofdlijnen. Die moeten nu verder in overleg met betrokken bewoners en bedrijven worden uitgewerkt. De gemeente, als trekkende partij, staat daarbij voor een aantal keuzes over rol, organisatievorm en financiering van het project. De intentie is om drie jaar naar een definitieve go/no go keuze te maken over de start van de uitvoering.

¹³ [13 c tw wadden 1 0 - terschelling-nieuwe versie-gecomprimeerd.pdf \(terschellingenergie.nl\)](#)

Ook voor Midsland lijkt er potentie te zijn voor het ontwikkelen van een warmtenet. Hier wordt de komende jaren nader onderzoek naar gedaan door middel van het opstellen van een verkennende businesscase voor Midsland. Dit wordt gezien als de start in deze wijk. Vervolgstappen zullen volgen uit de verkennende businesscase.

Participatie

De gemeente vindt het belangrijk om de inwoners, bedrijven en andere belanghebbenden in West en Midsland in een vroeg stadium te betrekken bij de planvorming. Per activiteit wordt er zorgvuldig bepaald op welke manier de samenleving wordt betrokken en wat er met de input wordt gedaan. Het uitgangspunt hierbij is actieve deelneming, dus meedenken, mede bepalen en medeverantwoordelijkheid nemen in de warmtetransitie. Voor een goede wijze van participeren is maatwerk van groot belang. Zo kan per stap in het proces de meest efficiënte manier van participatie gebruikt worden, waarbij het duidelijk is welke informatie beschikbaar is en welke stappen zijn uitgevoerd. Voor het participatieproces hanteert de gemeente twee belangrijke uitgangspunten:

1. Het informeren van de bewoners over de noodzaak van de warmtetransitie
2. Het betrekken van de jeugd (tot 25 jaar) bij het proces van de warmtetransitie

Toekomstbestendig energiesysteem

Verduurzaming op Terschelling heeft directe gevolgen voor het energiesysteem van het eiland. Het overgrote gedeelte van de huidige verduurzamingsmaatregelen gaat gepaard met elektrificatie van energiesystemen en daarmee een grotere belasting van het elektriciteitsnet. De kabels en leidingen waarmee Terschelling met de wal verbonden is, leggen beperkingen op aan de levering en terug levering van energie. De ligging in een Werelderfgoed en Natura 2000-gebied betekent bovendien dat er hoge eisen worden gesteld aan de invloed op natuur en landschap van de te nemen maatregelen.

Doelstellingen

- *In 2026 zijn belangrijke beleidskeuzes gemaakt voor een toekomstbestendig energiesysteem*
- *In 2026 zijn er minimaal 3 projecten gerealiseerd die bijdragen aan een toekomstbestendig energiesysteem*

Inspanningen en rol

Om de juiste beleidskeuzes te maken voor nu en in de toekomst, laat de gemeente Terschelling in samenwerking met Liander een energieverkenning doen. Uit deze energieverkenning volgen energiescenario's die met elkaar vergeleken kunnen worden en op basis waarvan de gevolgen van beleidskeuzes ingeschat kunnen worden.

Energiescenario's

De energiescenario's die volgen uit de energieverkenning zullen gedeeld worden met eilanders en eilander ondernemers. Samen zal er gekeken worden welk energiescenario of welke energiescenario's de voorkeur hebben voor het eiland. Op basis van deze informatie, zullen belangrijke beleidskeuzes gemaakt worden die bijdragen aan een toekomstbestendig energiesysteem op Terschelling. Belangrijke beleidskeuzes worden altijd in afstemming met de netbeheerder Liander gedaan.

Projecten

Ook zal er de aankomende jaren ingezet worden op het realiseren van minimaal 3 projecten die bijdragen aan een toekomstbestendig energiesysteem. Hierbij zal de gemeente

faciliteren en ondersteunen waar nodig. Belangrijke partner bij het realiseren van projecten die bijdragen aan een toekomstbestendig energiesysteem is Terschelling Energie. De gemeente Terschelling zet ook in op reductie van het energiegebruik van eigen gebouwen en publieke voorzieningen zoals straatverlichting. Daarnaast wordt er ingezet op opwek van duurzame energie op eigen gebouwen en eigen grond.

We doen het samen

Samen is het sleutelwoord binnen dit uitvoeringsprogramma en de manier waarop hieraan invulling wordt gegeven. Samenwerking is het belangrijkste uitgangspunt bij de plannen en acties die uitgerold worden op basis van dit uitvoeringsprogramma. We doen het samen. Samen met eilanders, eilander ondernemers, maatschappelijke organisaties en andere partners. Dit uitvoeringsprogramma is dan ook tot stand gekomen in samenwerking met verschillende partijen. Door middel van een aantal werksessies is input opgehaald die de basis vormt voor de doelstellingen en inspanningen die beschreven staan in dit uitvoeringsprogramma.

Partners

Energie coöperatie Terschelling Energie ziet de gemeente als een zeer belangrijke partner in het verwezenlijken van de duurzaamheidsdoelstellingen. Terschelling Energie zet zich sinds 2015 in voor een snellere verduurzaming van Terschelling en heeft sindsdien veel betekend voor verduurzaming van het eiland ondersteun door haar leden. Ook partijen als de Terschellinger Ondernemersvereniging, WoonFriesland, Liander en stichtingen als de milieujutter en de jutfabriek zijn belangrijke samenwerkingspartners voor de gemeente in het behalen van duurzaamheidsdoelstellingen en CO₂-reductie. De aftrap van dit uitvoeringsprogramma vindt in het kader van de samenwerking met onze belangrijke partners plaats middels het ondertekenen van een belofte. Een belofte om samen toe te werken naar 45% CO₂-reductie in 2026.

(Co)financiering eilander initiatieven

We werken een regeling uit die erop is gericht eilander initiatieven voor verduurzaming mogelijk te maken. Via de regeling kan subsidie worden verstrekt of cofinanciering verleend voor subsidies van bijvoorbeeld de provincie. De regeling wordt te zijner tijd aan de gemeenteraad voorgelegd.

Waddenprogramma

Samen met de andere 4 Waddeneilanden is er een Waddenprogramma opgesteld waarin onder andere de programmalijnen 'Duurzame energie' en 'Circulaire economie' zijn opgenomen. In deze programmalijnen zijn projecten, stimuleringsregelingen en andere acties opgenomen ten aanzien van verschillende onderwerpen. Bovenstaande programmalijnen en het uitvoeringsprogramma sluiten goed op elkaar aan en versterken elkaar in uitvoering en het behalen van duurzaamheidsdoelstellingen.

Evaluatie

Ieder jaar wordt het uitvoeringsprogramma geëvalueerd en wordt de voortgang gepresenteerd aan de gemeenteraad. De vermindering van de CO₂ -uitstoot maken we zichtbaar via een digitaal CO₂-dashboard.

Burgerparticipatie

De gemeente Terschelling ziet burgerparticipatie noodzakelijk gegeven voor verduurzaming van het eiland. Burgerparticipatie is een tijdsintensief proces en er zijn verschillende participatiemethoden mogelijk. De gemeente Terschelling wil in het eerste jaar van het uitvoeringsprogramma onderzoeken welke participatiemethoden geschikt zijn om in te zetten

voor inspraak op verduurzamingsbeleid en aanverwante projecten en op welke manier dit vormgegeven wordt. Een reële optie die in overweging wordt genomen is het instellen van een burgerberaad. Vervolgens zullen geschikte participatiemethodieken ingezet worden. Hiermee willen we eilander beter betrekken bij het duurzaamheidsprogramma en de plannen en acties die voortkomen uit het programma beter laten aansluiten bij wat eilanders willen. Een van de methoden die we mogelijk inzetten is een burgerberaad. Deze methode is erg nuttig gebleken bij vraagstukken rond klimaat en energie, maar moet goed worden voorbereid. We gaan verkennen of dit voor Terschelling een goede aanpak is, en nemen daarover in de loop van 2023 een besluit.

4. Financiën en organisatie

Financiën

Het programma heeft een vierjarige begroting. De werkzaamheden zijn op hoofdlijnen geraamd, waarbij rekening is gehouden met het programma Waddeneilanden. We verwachten dus dat een deel van de werkzaamheden aanvullend vanuit het programma Waddeneilanden worden uitgevoerd en gefinancierd.

Het programma wordt binnen de beschikbare budgetten uitgevoerd, waarbij we rekening houden met het structurele budget van de gemeente, aangevuld met tijdelijke middelen. Via de jaarplannen van het programma ramen we de jaarlijkse kosten, met een doorkijk naar het einde van de programmaperiode. Als blijkt dat verwachte aanvullende financiering niet beschikbaar komt dan worden de ambities van het programma aangepast.

We doen jaarlijks via de P&C cyclus voorstellen voor vrijval van intern budget indien dit mogelijk is.

In het programma is ook het warmteproject West-Terschelling opgenomen. Het betreft de ontwikkelfase voor de komend jaren. De investeringen die nodig zijn bij uitvoering zijn niet in het programma opgenomen, omdat het programma zich beperkt tot procesgeld.

De activiteiten van de gemeente die de eigen organisatie betreffen, zoals het verder verduurzamen van het gemeentelijk vastgoed en voertuigen, zijn niet in het programma geraamd. Met de afspraken in het klimaatakkoord zijn die onderdeel van het staande beleid voor gemeenten, en dienen die in de reguliere begroting voor bijvoorbeeld onderhoud en renovatie vastgoed geraamd te worden.

De dekking van het programma komt uit diverse bronnen. De structurele gemeentelijke middelen bedragen € 290.000 per jaar. Daarnaast is rekening gehouden met een provinciale subsidie voor het warmteproject, waarvoor in het eerste kwartaal van 2023 een aanvraag wordt gedaan, en een bijdrage uit het Nationaal Isolatieprogramma. De specifieke uitkering voor energiearmoede is in 2022 aan het gemeentefonds toegevoegd. De uitgaven vallen deels in 2023.

De verwachting is dat het Rijk zal blijven bijdragen aan gemeentelijke uitgaven voor klimaatbeleid. In de Decemercirculaire 2022 is meerjarig een extra bijdrage in de orde van €190.000 per jaar. Deze is deels in de raming meegenomen. Veranderingen in de financiering worden in de jaarplannen van uit het uitvoeringsprogramma 'Terschelling Samen Duurzaam' concreet ingevuld.

raming programmalijnen	2023	2024	2025	2026
gebouwde omgeving	€175.911	€117.316	€83.000	€83.000
Zelfvoorzienend eiland	€140.000	€153.000	€127.000	€127.000
We doen het samen	€39.000	€67.000	€14.000	€14.000
algemeen	€75.600	€28.600	€28.600	€28.600
personeel	€135.000	€130.000	€130.000	€130.000

TOTAAL RAMING

UITGAVEN

€565.511 €495.916 €382.600 €382.600 €1.732.150

Organisatie

Het programma wordt uitgevoerd door medewerkers van de gemeente en energiecoaches die op inhuurbasis voor de gemeente werken. In het kader van het programma Waddeneilanden werken we samen en verdelen we de taken daar waar nuttig.

De werkzaamheden van de gemeente die de verduurzaming van de eigen organisatie betreffen, zijn niet in het programma geraamd.

Kansen en risico's

Het beleid en de uitvoering rond duurzaamheid is sterk in beweging. We kunnen er vanuit gaan dat de komende jaren nieuwe ontwikkelingen op ons pad komen die vragen om bijsturing. Hier willen we op de volgende manier mee omgaan.

Doelen

Het beleidsdoel van 55% CO₂-reductie in 2030 blijft gedurende de programmaperiode staan. De voortgang op de SMART doelen uit het programma houden we jaarlijks bij. Na twee jaar volgt een tussentijdse evaluatie, waarbij rekening wordt gehouden met het feit dat effecten soms traag zichtbaar worden of meetbaar zijn. Zo nodig worden de SMART doelen bijgesteld. Dit wordt gemeld aan de raad.

Kansen

Dit programma is bedoeld als raamwerk voor de activiteiten van de gemeente. We spelen in op nieuwe projecten en ontwikkelingen door de activiteitenplanning bij te stellen. In principe doen we dat jaarlijks via de jaarplannen, tenzij er ad hoc besluitvorming nodig is.

Risico's

Risicomanagement is onderdeel van de sturing op het programma. Hieronder staan de belangrijkste risico's benoemd die bij aanvang

Risico	Beheersmaatregel
Financieel	
De verwachte externe geldstromen (subsidies e.d.) vallen weg	Aanpassing acties en projecten. Keuzes en verantwoording via de P&C-cyclus.
De ontvangen specifieke uitkeringen worden niet geheel besteed	Verantwoording van de specifieke uitkeringen gaat via de jaarrekening (SISA). Administratief worden de ontvangen middelen apart gehouden zodat eventuele verzoeken om terugbetaling kunnen worden gehonoreerd zonder gevolgen voor de rest van het programma
Er komen nieuwe geldstromen vanuit Europa of het Rijk beschikbaar	Het programma wordt via de jaarplannen en de P&C-instrumenten aangepast.
Personeel	
Er is onvoldoende personeel beschikbaar om de acties uit te voeren	Eerst wordt gekeken of er via efficiëntie of samenwerking op Terschelling of tussen de eilanden een oplossing is. Zo niet, dan wordt binnen de beschikbare middelen wordt

	capaciteit ingehuurd. Als dat niet lukt wordt het programma afgeschaald. Dit kan consequenties hebben het doelbereik
Juridisch	
Gewenste acties zijn stuiten op juridische bezwaren (bijv. stikstof, welstand, ruimtelijk beleid)	De gemeente spant zich maximaal in binnen de juridische kaders.
Technisch	
Het energiesysteem op het eiland laat gewenste projecten niet toe vanwege netcongestie	De situatie wordt besproken met de netbeheerder, in het kader van de gezamenlijke intentieovereenkomst van de netbeheerder en de Friese Waddeneilanden. Daar wordt gezien hoe de situatie wordt opgelost, hetzij door aanpassingen van het energienetwerk, hetzij door aanpassingen van de projecten.